

темою національних рахунків Організації Об'єднаних Націй 1993 року. Відповідно до міжнародних стандартів у системі національних рахунків інституційні одиниці групуються у п'ять секторів (рис. 2).

Серед них виділяються:

- нефінансові корпорації, до них належать інституційні одиниці, які займаються ринковим виробництвом товарів та послуг для продажу за цінами, що покривають витрати виробництва і забезпечують прибуток;

- фінансові корпорації – комерційні інституційні одиниці, що спеціалізуються на фінансово-посередницькій діяльності (банки, страхові компанії та ін.);

- сектор загального державного управління, до якого належать органи управління центрального та місцевого, некомерційні бюджетні організації, державні цільові та позабюджетні фонди;

- сектор домашніх господарств, що об'єднує фізичних і юридичних осіб як споживачів, а в деяких випадках – як суб'єктів некорпоративної виробничої діяльності;

- сектор некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, до якого входять інституційні одиниці, створені окремими групами домашніх господарств, для забезпечення їх політичних, релігійних і професійних інтересів, а також для надання соціально-культурних послуг (соціально-культурні підрозділи не фінансових корпорацій).

Таким чином, перші дві складові, а саме нефінансові та фінансові корпорації, можуть утворювати корпоративний сектор за іншим підходом. Частина корпоративного сектору, де держава має у власності більше 50% корпоративних прав або володіє блокуючим пакетом акцій, утворюють державний корпоративний сектор.

Висновки

У процесі дослідження з'ясовано, що становлення і функціонування державного сектору в країнах Заходу відбувалося не одне століття, і важливим моментом тут є еволюційний тип розвитку державного сектору. Він розвивався разом з регулюючими механізмами, створювалися інститути соціального захисту населення, спрямовані для пом'якшення наслідків безробіття, скорочення убогості, більшої доступності освіти, медичної допомоги тощо. Все це сприяло пом'якшенню внутрішніх суперечностей, перешкоджаючих соціальному і економічному процесу. При цьому роль державного сектору неухильно зростала.

В Україні в період соціально-економічних реформ державні підприємства звинуватили у всіх недоліках планової

економіки, таких як несприятливість до НТП, низька мотивація і якість праці, представивши їх існування виключно негативним явищем. Однак це далеко не так, оскільки:

- по-перше, багато недоліків, характерних для планової економіки, зумовлено, перш за все, монополією на владу, тотальним одержавленням економіки, далеким від ідеалу рівнем і якістю макроекономічного регулювання, необґрунтованим втручанням держави в мікроекономічні процеси;

- по-друге, завдяки, перш за все, діяльності державних підприємств колишній Радянський Союз за короткий строк досяг економічного підйому і став сильною державою. Все це означає, що на державне підприємство не можна покладати більше, ніж воно повинно і здатне ефективно виконувати поставлені завдання.

У змішаній економіці своє місце займає корпоративний сектор з урахуванням його конкретно-історичних умов та особливостей. Він не тільки компенсує «провали» ринку, а й ефективно виконує свої специфічні функції з урахуванням чинника часу.

Список використаних джерел

1. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов: Пер. с англ. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
2. Классики кейнсианства: В 2-х т. Т. I. К теории экономической динамики / Р. Харрод. Экономические циклы и национальный доход. Ч. I-II / Э. Хансен. Предисл. сост.: А. Г. Худокормов. – М.: ОАО «Издательство «Экономика». 1997. – 416 с.
3. Ойкен В. Основные принципы экономической политики: Пер. с нем. – М: Прогресс. Универс, 1995. – 493 с.
4. Самуэльсон П. Экономика. Пер. с англ. / П.А. Самуэльсон. – Севастополь: Ахтиар, 1995. – 384 с. – ISBN 5-87314-002
5. Самуэльсон П. Чиста теорія суспільних витрат // Оpubлiковано в Review of Economics and Statistics (1954. Vol. 36, no.4. P. 387-389).
6. Бьюкенен Д. Расчет согласия // Сочинения. Пер. с англ. Серия: «Нобелевские лауреаты по экономике». Т. 1 / Фонд экономической инициативы; Гл. ред. кол.: Нуреев Р.М. и др. / – М., «Таурус Альфа», 1997. Бьюкенен Дж., Таллок Г.
7. Стігліц Дж.Е. Економіка державного сектору: Пер. з англ. / А. Олійник, Р. Скільський. – К.: Основи, 1998. – 856 с.
8. Макконнелл, Кэмпбелл Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика: пер. с англ. 11-го изд. / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю; пер. Е.С. Иванова [и др.]. – Репр. изд. – К.: ХаГар, 2000. – 785 с. – ISBN 5-87920-005-1
9. Якобсон Л.И. Государственный сектор экономики: экономическая теория и политика. М.: ГУ-ВШЭ, 2000.

Т.О. ВЛАСЮК,

к.е.н., завідувач відділу навчально-наукового та методичного забезпечення Інституту вищих керівних кадрів Національної академії державного управління

Проблеми та пріоритети удосконалення інституційного та нормативно-правового забезпечення зовнішньоторговельної безпеки України

У статті визначається основний перелік проблем інституційного та нормативно-правового забезпечення зовнішньоторговельної безпеки України та розроблені рекомендації з удосконалення існуючої інституційної системи.

Ключові слова: зовнішньоторговельна безпека, зовнішньоекономічна діяльність, економічна інтеграція.

Проблемы и приоритеты совершенствования институционального и нормативно-правового обеспечения внешнеторговой безопасности Украины

В статье определяется основной перечень проблем институционального и нормативно-правового обеспечения внешнеторговой безопасности Украины и разработаны рекомендации по совершенствованию существующей институциональной системы.

Ключевые слова: внешнеторговая безопасность, внешнеэкономическая деятельность, экономическая интеграция.

Постановка проблеми. З набуттям незалежності України як суверенна та економічно незалежна держава почала активно та цілеспрямовано здійснювати курс на інтеграцію економіки у світовий економічний простір. Проте закономірності та особливості розвитку світових галузевих ринків зумовлюють неоднозначний вплив на соціально-економічний стан країни, що вимагає від державної влади прогнозувати і враховувати наслідки впливу зовнішньоекономічної діяльності з метою формування ефективного механізму забезпечення зовнішньоторговельної безпеки – невід’ємної складової економічної безпеки держави. В цьому аспекті важливим залишається передбачення та виявлення усіх негативних чинників, тобто загроз зовнішньоторговельній безпеці і щонайменше зменшення або нейтралізація їх впливу. Разом із тим варто абстрагуватися від стрижня формування зовнішньоторговельної безпеки, тобто виявлення проблем на інституційному та нормативно-правовому рівнях.

Для зовнішньої торгівлі кожної держави, у тому числі України, дуже важливим є дотримання у прийнятних межах показника покриття імпорту експортом, який є індикатором негативних тенденцій у зовнішньоторговельному обороті країни, а також експортної безпеки, тобто «...конкурентоспроможності продукції на зовнішньому ринку і відповідності експорту національним інтересам», та імпортної безпеки – «...стану забезпеченості зовнішньої торгівлі, за якого країна не відчуває надмірної залежності від імпорту» [1, с. 179].

Однак багато параметрів зовнішньоторговельної безпеки України визначаються не стільки зовнішніми, як внутрішніми чинниками – галузевою структурою економіки та кон’юнктурою внутрішнього ринку, собівартістю продукції, інноваційною активністю підприємств, зношеністю основних фондів, конкурентоспроможністю продукції, часткою тіншової економіки тощо, що в основному пов’язано із проблемами у правовій площині. Так, неефективність функціонування економічної системи передусім пов’язана з недосконалістю нормативно-правової бази, в яку закладено основні засади та механізми діяльності цієї системи.

На міжнародному рівні проблемою є неузгодженість законодавства різних країн, що породжує низку загроз для існування менш захищеної системи. Особливо це стосується зовнішньої торгівлі, де зовнішньоторговельні зв’язки держави відіграють ключову роль у розвитку економіки.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Різноманітним інституційним проблемами присвячені наукові розвідки В. Полтеровича, Н. Манохіної, Д. Петросяна, А. Гриценка, В. Голяна та інших дослідників

Окрім цього, проблематика антиінститутів різнобічно розглядалася у працях М. Сухарева, феноменологія виникнення інституційних мутацій і мімікрій доволі глибоко досліджена Є. Балацьким, проблему інституційних аномій в науковій літературі висвітлює Т. Заславська.

Водночас проблеми та пріоритети удосконалення інституційного та нормативно-правового забезпечення у контексті зовнішньоторговельної безпеки України у науковій літературі практично не висвітлюються.

Метою статті є визначення основного переліку проблем інституційного та нормативно-правового забезпечення зовнішньоторговельної безпеки України та розробка рекомендацій з удосконалення існуючої інституційної системи.

Виклад основного матеріалу. Узагальнено проблеми інституційного та нормативно-правового забезпечення зовнішньоторговельної безпеки України за напрямками співробітництва держави з ЄС та країнами СНД. Зокрема, інституційну базу для здійснення торговельної політики між Україною та ЄС протягом років незалежності становили кілька окремих угод, що передбачали еволюційний розвиток та поглиблення сфер співпраці сторін. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і європейськими співтовариствами та їх державами-членами 1994 року [2] започаткувала партнерство між ЄС і Україною у багатьох сферах економічної й соціально-політичної співпраці та створила умови для підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 27 червня 2014 року. В цьому контексті однією з проблем на законодавчому рівні, як було вище зазначено, є неузгодженість законодавства, зокрема в рамках створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та ЄС, що вимагає проведення в Україні низки реформ в зовнішньоторговельній сфері, а саме: торгівлі товарами та послугами, митно-тарифній політиці, стандартизації, гармонізації податкового законодавства, захисту прав інтелектуальної власності, державних закупівлях, інвестиційній та конкурентній політиці.

Однак помітне зростання добробуту може відбутися за умов одночасної лібералізації торгівлі із внутрішніми реформами, які будуть спрямовані на підвищення продуктивності стратегічних галузей, а не вирішення цих питань на законодавчому рівні може створити суттєві перешкоди у ефективному забезпеченні зовнішньоторговельної безпеки. Зокрема, в аналітичному дослідженні [3] ґрунтовно проаналізовано переваги та недоліки створення ЗВТ України з ЄС і зазначено, що показник індексу схожості експорту між Україною та ЄС рівний 0,38. Оскільки цей індекс є досить низьким, це говорить про великі потенційні можливості та

користь зовнішньоторговельної безпеки України від розвитку такої торгівлі, адже структура експорту між зазначеними країнами різна. Проте невирішення вище зазначених питань у середньостроковій перспективі може посилити сировинну орієнтованість українського експорту, що тісно залежить від цінових коливань на зовнішніх ринках, підвищує імпорتنу залежність від високотехнологічних товарів та поглиблює екологічні проблеми.

Іншою загрозою, яка наданий час поступово актуалізується і виникла через укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та може загостритися у разі нездійснення реформування українського законодавства, є втрата ринків Митного союзу. Хоча фахівці зазначають, що втрати не є настільки значними, наскільки зросли потенційні можливості (для прикладу: очікується збільшення експорту до всіх країн на 36% за умови створення ЗВТ України і ЄС, а у разі приєднання до Митного союзу на 17,9%).

Зауважимо, що відсутність державної стратегії розвитку експорту також негативно впливає на забезпечення зовнішньоторговельної безпеки України, що насамперед проявляється через товарну і географічну незбалансованість експорту та імпорту. Зазначимо, що в рамках державної підтримки українського експорту розроблено Проект Національної стратегії розвитку експорту України [4], в якому зазначено, що у разі реалізації стратегія сприятиме: забезпеченню стабільного зростання обсягів виробництва та ВВП, збільшенню податкових та валютних надходжень, створенню додаткових робочих місць, підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної економіки, поглибленню інтеграції економіки у світовий економічний простір, покращенню поточного стану платіжного балансу держави.

Окрім зазначених основних проблем варто вирішити питання відсутності правового поля для функціонування прикордонної торгівлі, що породжує тіньовий аспект її функціонування. Створення належних правових умов для підтримки законності переміщення товарів через митний кордон у рамках прикордонної торгівлі ефективно вплине на розвиток малого підприємництва та рівень достатку жителів прикордонних територій.

На інституційному рівні можна виділити такі основні проблеми забезпечення зовнішньоторговельної безпеки України, які пов'язані з нетарифними обмеженнями (ліцензування, квотування, сертифікація продукції) іноземними країнами. Так, нетарифні методи часто характеризуються протекціоністською та дискримінаційною політикою, що деформує товарну структуру, обсяги та напрями торгівлі.

Зокрема, протекціоністська політика спрямована на захист внутрішнього ринку та регулювання торговельного балансу. Проте проблема полягає в тому, що така політика створює бар'єри в торговельному співробітництві.

Також проблеми виникають із ліцензуванням та сертифікацією. Ці методи уповільнюють експорт українських товарів, а також можуть створити тіньовий сегмент у випадку неефективного розподілу ліцензій на корупційному ґрунті, тим самим завдаючи втрати українському виробнику. Однак активізації видачі імпорتنих ліцензій на українську пшеницю в ЄС сприяли кілька основних факторів: сезонне зростання пропозиції пшениці нового врожаю з України; падіння якос-

ті власного європейського врожаю пшениці в результаті несприятливих погодних умов у період вегетації; побоювання трейдерів, що воєнні дії в Україні можуть блокувати експорт пшениці з нашої країни і бажання вивезти максимальні обсяги в найкоротші терміни.

Щодо сертифікації, то цей метод є якісним обмежувальним бар'єром, який забезпечує захист та контроль безпеки продукції для навколишнього середовища, життя та здоров'я споживача. В результаті процесу сертифікації в Україні бракується від 10 до 15% імпорتنю продукції. Однак невиправданий перелік товарів, які підлягають сертифікації, складність, велика вартість і тривалість цих процедур та надмірний перелік необхідних перевірок і документів створює труднощі в отриманні сертифікату, скорочує частку малих і середніх підприємств-імпортерів, що послаблює конкуренцію на внутрішньому ринку.

Також варто звернути увагу і на таку проблему, як неузгодженість стандартів якості, а саме питання гармонізації національно-технічних, санітарних та фітосанітарних стандартів України і ЄС. Стандарти якості розробляться та приймаються Міжнародною організацією стандартизації (ІСО), Міжнародною електротехнічною комісією (МЕК), Європейським комітетом стандартизації (СЕН), Європейським комітетом стандартизації в електротехніці (СЕНЛЕК) тощо. Оскільки для певних видів товарів необхідна наявність гігієнічного, ветеринарного і фітосанітарного сертифікатів, то неприведення українських стандартів у відповідність, насамперед на законодавчому рівні, із нормами торговельного ринку ЄС створює загрозу запровадження країнами-партнерами нетарифних методів регулювання зовнішньої торгівлі, ускладнює отримання сертифікатів та обмежує доступ українського експорту до цих ринків.

Потребує вирішення і таке питання, як створення ефективної інституційної інфраструктури підтримки експорту на державному, громадському та приватному рівнях. Відповідно на основі існуючих органів чи нових механізмів (торгові дома, бізнес-центри, торгово-промислові палати тощо) має бути сформована ефективна система забезпечення підтримки українського експорту за допомогою якої б відстоювалися комерційні національні інтереси в міжнародних організаціях, під час укладання двохсторонніх та багатосторонніх торговельних договорів. Тому відсутність системи органів, яка б сприяла ефективній підтримці експорту на державному, регіональному та приватному рівнях, знижує рівень використання експортного потенціалу України, ускладнює процес пошуку торговельних контактів та доступу експортерів до зовнішніх ринків, за певних економічних змін, знижує їх фінансову стійкість та платоспроможність.

Окрім того, непрозорість системи державної фінансової підтримки експорту ускладнює доступ до неї, збільшує ризики та викликає незадоволення експортерів, створює умови для бюрократизованої та дискримінаційної поведінки. Особливо це стосується відшкодування ПДВ в експортних операціях, а саме складність і формальність певних процедур створюють заборгованості та перешкоди для отримання такого відшкодування реальними експортерами, а також недосконалість цього механізму сприяє формуванню різноманітних тіньових схем.

Ще однією проблемою, яка потребує негайного вирішення, є недосконалість митних процедур. Це пов'язано з тим, що якість

надання послуг щодо здійснення митних процедур в Україні є відчутно низькою. Це викликано в основному недоліками нормативно-правового, організаційного забезпечення, довготривалістю та непрозорістю митних процедур та методів їх здійснення, незрозумілістю нарахування та високими ставками сплати митних платежів, корупційністю митних органів (наприклад, умисне завищення вартості вантажів в експортних операціях з метою подальшого відшкодування ПДВ). Окрім того, існує проблема гармонізації митного законодавства України та ЄС, першою чергою це стосується узгодження єдиних підходів до митної оцінки товарів, уніфікації митних стандартів, обміну інформації між Україною та ЄС. Усі ці негативні аспекти спричиняють непродуктивну втрату часу, ухиляння від сплати зовнішньоторговельних податків, через контрабанду або «сірий бізнес», збільшують корупційну складову, породжують аномію, тобто зменшують довіру до державного управління та системи митних органів, що приводить до зменшення надходжень від митних платежів у державний бюджет.

Додамо, що лобювання власних бізнес-інтересів на державному рівні створює суттєві перешкоди у створенні надійної системи зовнішньоторговельної безпеки України. Основною причиною цього явища є злиття власних бізнесових інтересів з владними рішеннями та опортуністична поведінка представників влади. Часто до владних структур приходять люди з єдиною метою – лобювання власних бізнес-інтересів, що в результаті призводить до деформації структури експорту, монополізації галузевої зовнішньої торгівлі, необґрунтованої державної підтримки підприємств у здійсненні експортних операцій, збільшення тіньової економіки та банкрутства великої частини підприємств. Усе це посилює загрозу потрапляння нашої держави в інституційну пастку через стагнацію виробництва як результат незбалансованої зовнішньоторговельної політики та лобювання власних інтересів певними групами.

Зокрема, таке явище, як монополізація галузевої зовнішньої торгівлі, може виникнути і через низьке представництво і захист інтересів малого і середнього бізнесу в питаннях формулювання і реалізації політики сприяння експорту. Хоча значне втручання у зовнішню торгівлю чи монополізація державою окремих галузей зовнішньої торгівлі характерні країнам, що розвиваються. Проте монополізація державою чи певним посередником експортно-імпортних операцій насамперед зменшує конкуренцію на внутрішньому ринку товарів, що приводить до завищення цін, для населення та заниження закупівельних цін. А також стає перешкодою у формуванні конкурентоспроможних підприємств та створення інноваційної і високотехнологічної продукції. Всі ці процеси призводять до деформації ринкової економіки та становлять загрози для її ефективного розвитку.

Також варто виділити таку проблему, як недосконалість інституційної інфраструктури із обслуговування та просування товарних потоків вітчизняної продукції на зовнішні ринки. Відповідно зазначимо, що відсутність з боку держави значних кроків у формуванні, модернізації та розвитку інституцій (товарні біржі, єврорегіони, торгово-промислові палати, бізнес-асоціації, транскордонні технологічні та індустріальні парки тощо), які б сприяли зовнішньоторговельному співробітництву, а також покращенні транспортної інфраструктури (дороги, порти, газові та електромережі), стримують утво-

рення нових торговельних зв'язків, зменшують ефективність здійснення експортно-імпортних операцій, а також збільшують трансакційні витрати.

Окреслюючи напрями покращення інституційного забезпечення зовнішньоторговельної безпеки України, першочергову увагу слід звернути на викорінення тих інституційних дисфункцій, які обмежують розвиток зовнішньої торгівлі, зокрема на підтримку тих інституцій, функціонування яких зосереджене у сфері зовнішньоторговельної діяльності нашої держави, а відтак – чинить безпосередній вплив на її зовнішньоторговельну безпеку.

До основних інституційних дисфункцій, пов'язаних із виникненням додаткових бар'єрів у контексті забезпечення зовнішньоторговельної безпеки України, слід віднести п'ять основних бар'єрів.

По-перше, інституційні пастки, які є укоріненими квазіефективними інститутами, що зменшують рівень трансакційних витрат для учасників цих пасток, проте збільшують ці витрати для держави в цілому. Тим самим вони несуть відверту загрозу зовнішньоторговельній безпеці держави, оскільки опосередковано створюють додаткове навантаження на бюджети різних рівнів, пов'язане з необхідністю збільшення фінансових видатків на безпеку, логістику, пошук інформації тощо [5].

По-друге, вагомою з погляду деструктивного впливу на зовнішньоторговельну безпеку держави є так звані анти-інститути або ортогональні інститути. Це такі інституційні феномени, які, будучи привнесеними у сферу зовнішньоторговельних відносин нашої держави з-за кордону, насамперед з країн-членів ЄС, виявляються не імплементаваними в її інституційне середовище належним чином, а як правило некритично копіюються. Внаслідок цього вони неспроможні достатньо коректно і глибоко інтегруватися в інституційне середовище України, спричиняючи тим самим виникнення збоїв при здійсненні зовнішньоекономічної, насамперед зовнішньоторговельної, діяльності господарюючих суб'єктів. Це породжує загострення соціальної напруги в суспільстві, посилення опортуністичної поведінки населення у прикордонних та інших регіонах, збільшення трансакційних і фінансових витрат при здійсненні експортно-імпортних операцій [6].

Третьою істотною інституційною дисфункцією, яка суттєво знижує рівень зовнішньоторговельної безпеки України, є мутація та мімікрія низки інститутів, задіяних у сфері зовнішньої торгівлі нашої держави. Мутуючи або мімікуючи, інститути тим самим знижують рівень своєї функціональності і ефективності впливу на експортерів та імпортерів товарів і послуг, а подекуди і здійснюють відверто деструктивний вплив на зовнішньоторговельну безпеку нашої держави через надання господарюючим суб'єктам відверто дезорієнтуючих ринкових сигналів [7].

Четвертою інституційною дисфункцією, подолання якої набуває важливості та актуальності в контексті забезпечення зовнішньоторговельних безпеки України на сучасному етапі її розвитку, є анатомія окремих інститутів, включених у сферу зовнішньоторговельної діяльності нашої держави. Порівняно з усіма попередніми інституційними дисфункціями аномія є відносно менш загрозливою для зовнішньоторговельної безпеки, оскільки основний негативний вплив цієї дисфункції полягає у зменшенні ефективності функціонування інститутів, що обслу-

говують експортно-імпорتنу діяльність вітчизняних товаровиробників через ослаблення та неповноту цих інститутів [8].

П'ятою інституційною дисфункцією, що потребує виокремлення у контексті окреслення напрямів посилення зовнішньоторговельної безпеки України, є інституційний вакуум або брак низки інститутів, а подекуди і частини інституцій, необхідних для повноцінного та ефективного функціонування сфери зовнішньоторговельної безпеки держави. Такі інститути виявляються відсутніми переважно через різного роду ментальні, культуральні чи соціальні проблеми або ж унаслідок правової нерегульованості окремих сегментів сфери зовнішньої торгівлі. Відтак, суб'єкти зовнішньоторговельної діяльності не можуть спиратися на весь спектр необхідних інститутів, що здійснюють забезпечення експортно-імпорتنих операцій у більшості розвинених держав світу, стикаючись з відвертими інституційними прогалинами, які спричиняють виникнення інституційних розривів та інституційних ям [9–12].

Прикладами вищеописаних інституційних дисфункцій у сфері зовнішньоторговельної діяльності України можуть слугувати контрабанда, тіньові операції, корупція як приклади інституційних пасток. Біржова торгівля, державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності, зловживання при відшкодуванні ПДВ та збої в роботі інших регуляторних механізмів у сфері зовнішньої торгівлі, включаючи митно-тарифне та нетарифне регулювання експортно-імпорتنих операцій тощо, як приклади ортогональних або антиінститутів.

Для подолання інституційного вакууму можуть застосовуватися дві основні стратегії відповідно до специфіки впливу цього вакууму на зовнішньоторговельну безпеку держави. По-перше, шляхом адміністративного створення тих інституцій, які повинні закрити наявні прогалини в інституційному середовищі. Однак у цьому разі є ризик перетворення таких інституцій в антиінститути чи їх ослаблення до рівня мутації. По-друге, інституційний вакуум може долатися шляхом формування умов для «виращування» необхідних інститутів, орієнтованих на подолання дисфункцій у сфері зовнішньоторговельної діяльності, зумовлених відповідним інституційним вакуумом. Проте у цьому разі необхідно вносити зміни на рівні економічної політики держави, що вимагає значних зусиль і супроводжується численними ризиками.

Таким чином, більшість інституційних проблем, які знижують рівень зовнішньоторговельної безпеки України, можуть бути подоланими шляхом усунення тих інституційних дисфункцій, що спричиняють їх виникнення та стеряють укоріненню в національній економіці.

Насамперед це стосується інституційних пасток, які зумовлюють поширення іллегальних експортно-імпорتنих операцій і зменшують трансакційні витрати учасників зовнішньої торгівлі через несплату ними частини митних податків і зборів, контрабанду та маніпуляції з поверненням ПДВ. Як уже зазначалося, основними засобами ліквідації інституційної пастки, окресленими на рівні теоретичних узагальнень, є: створення конкурентних інститутів, імплементація саморуйнуючих елементів і лібералізація зовнішнього середовища. В контексті ліквідації вищеописаних інституційних пасток, які знижують рівень зовнішньоторговельної безпеки України, практичними прикладами механізмів, спрямованих на їх руйнування, можуть виступати:

1. Інституціоналізація транскордонного простору між Україною та ЄС шляхом формування нових інститутів, діяльність яких була б орієнтована на якісне обслуговування учасників прикордонної торгівлі та гармонізації економічних інтересів виробників товарів і надавачів послуг на транскордонних ринках, з одного боку, і споживачів – з іншого (такими інститутами можуть виступати транскордонні кластери, транскордонні технологічні, наукові та індустріальні парки, транскордонні партнерства і промислові зони тощо). Вказана інституціоналізація слугує прикладом створення конкурентних інститутів, які ослаблюють вплив інституційних пасток, оскільки дозволяють знижувати трансакційні витрати учасників зовнішньої торгівлі навіть перебуваючи поза межами пастки. Разом із тим це дозволяє долати і таку інституційну дисфункцію, як інституційний вакуум.

2. Запровадження декларування витраток державних службовців, насамперед тих, що стосуються сфери регулювання зовнішньої торгівлі, зокрема працівників митниць. Інституціоналізація діяльності недержавних інститутів, наукових установ і ЗМІ, які здійснюють громадський контроль у сфері іллегальної діяльності, включаючи інформаційно-аналітичну щодо виявлення та висвітлення проблем корупції та контрабанди. Активізація такої діяльності в контексті проблем зовнішньоторговельної безпеки України слугуватиме прикладом впровадження в інституційні пастки руйнуючих їх зсередини інститутів, одночасно вирішуючи проблему подолання інституційного вакууму.

3. Подальша лібералізація зовнішньої торгівлі України в руслі членства в СОТ та виконання взятих на себе зобов'язань відповідно до підписаної Угоди про Асоціацію з ЄС (як приклад – формування зовнішнього середовища, що сприятиме зниженню трансакційних витрат усіх без винятку учасників зовнішньої торгівлі, нівелюючи тим самим значимість вищеописаних інституційних пасток).

Поряд із покращенням інституційного забезпечення не менш важливою є роль удосконалення нормативно-правового базису зовнішньоторговельної безпеки України. Актуальність цього питання обумовлена існуванням значної кількості чинників негативного впливу у сфері зовнішньоекономічної діяльності, які мають бути нейтралізовані або, принаймні, послаблений їх дестабілізуючий, руйнівний вплив (див. табл.).

Ефективність зовнішньоекономічної діяльності як вітчизняних, так і іноземних підприємств у рамках правової системи конкретної держави визначається, насамперед ступенем досконалості охоплення сфер регулювання і ліберальності її законодавства. Україна в даному разі не є винятком.

Проблеми розвитку системи державного управління у сфері ЗЕД, визначення механізмів їх реалізації та забезпечення зовнішньоторговельної безпеки вимагають розробки науково обґрунтованої Концепції розвитку зовнішньоторговельної політики у контексті осмислення реальних економічних процесів, пов'язаних з необхідністю забезпечення економічної безпеки України в умовах глобалізації міжнародних економічних зв'язків з урахуванням комплексного підходу до розв'язання проблеми, а саме: шляхом поєднання регуляторних, економічних, організаційних та правових важелів державного регулювання ЗЕД через систему державних органів [14, с. 56]. Основною метою даної концепції є формування зваженого державного підходу до застосування митно-тарифних та не-

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Загрози недосконалого нормативно-правового забезпечення зовнішньоторговельної безпеки України

Загрози	Потенційні наслідки
Зростання негативного сальдо зовнішньої торгівлі України	Зниження курсу гривні, збільшення запозичень за кредитами
Деформація структури експорту – переважання сировини та низька частка продукції з високою доданою вартістю	Зростання негативного сальдо зовнішньої торгівлі й диспропорції між розвитком добувної та переробної промисловості
Надмірна відкритість економіки України	Зростання залежності економіки від зовнішньоекономічної кон'юнктури
Обмеження доступу країни на зовнішні ринки через тарифні і нетарифні обмеження	Стимування експорту продукції та завдання збитків вітчизняним виробникам
Обмежене коло партнерів у зовнішній торгівлі	Надмірна експортна та імпортна залежність від окремих країн
Зростання імпоротної залежності України щодо високотехнологічного імпорту енергоносіїв	Зростання негативного сальдо
Низький рівень конкурентоспроможності українських товарів	Погіршення фінансових результатів та інвестиційних можливостей підприємств, їх позиції на світових ринках
Недостатній рівень гармонізації українських стандартів зі світовими	Ризик запровадження нетарифних торговельних бар'єрів
Низька обізнаність потенційних покупців українських товарів про експортні можливості України	Зниження експортних можливостей України
Низький рівень рекламного та маркетингового забезпечення продажу українських товарів	Зменшення обсягу експорту
Незадовільний стан фітосанітарного контролю експорту	Виникнення ризику запровадження нетарифних обмежень з боку партнерів
Збільшення контрабанди	Скорочення вітчизняного виробництва
Цінові коливання на зовнішніх ринках	Зростання вартості імпорту (зокрема, через зростання світових цін на енергоносії)

Джерело: [13, с. 285].

тарифних механізмів регулювання торговельних процесів та посилення контрольної функції держави за протіканням даного процесу та забезпечення економічної безпеки держави в умовах інтеграції України до світового економічного простору. Змістовне наповнення даної Концепції має утримувати: обґрунтування об'єктивних передумов, сутності і ролі зовнішньоторговельної політики України; розроблення методологічного інструментарію дослідження зовнішньоторговельної політики за умов формування інтеграційної економіки; обґрунтування методологічних підходів до формування засад та принципів функціонування зовнішньоторговельної політики в глобальному ринковому середовищі; аналіз сучасних моделей зовнішньоторговельної політики наднаціонального рівня та визначення можливості їх адаптації для використання в Україні з метою реалізації її економічних інтересів та інтересів національної безпеки на світовому ринку; визначення критеріїв й важелів підвищення ефективності функціонування системи державного регулювання та контролю зовнішньої торгівлі в контексті забезпечення її економічної безпеки; дослідження місця і ролі правових регуляторів в Україні у розвитку глобальних інтеграційних процесів та їх впливу на стан економічної безпеки; аналіз економічних наслідків інтегрування України до світового простору на глобальному рівні в контексті забезпечення її національної безпеки; моделювання процесу тарифного та нетарифного реформування з урахуванням інтеграційних процесів та вимог економічної безпеки.

У цілому аналіз сучасного стану нормативно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоторговельної безпеки дозволяє виділити ті ж самі недоліки, що характерні для всього чинного законодавства, зокрема: нестабільність та внутрішня суперечливість законодавчих актів у сфері, що досліджується; диспропорція у

співвідношенні законів та підзаконних актів; відсутність механізмів реалізації нормативних актів та ін. Відтак, вдосконалення нормативно-правового забезпечення зовнішньоторговельної безпеки передбачає звільнення від застарілих норм, усунення прогалин, упорядкування з метою ефективного використання актів законодавства та систематизацію зовнішньоторговельного законодавства.

Слід звернути увагу на те, що тут є доволі суттєвий напрацьований світовий досвід. Так, у сучасних умовах уніфікація інституціональних і нормативно-правових інструментів відіграє важливу роль у процесах регулювання та гарантування безпеки міжнародних торговельно-економічних відносин. Світовий досвід забезпечення гармонізації правових, адміністративних та організаційних аспектів зовнішньоторговельної безпеки засвідчує ефективність міжнародної співпраці для її забезпечення. Сьогодні міжнародна сумісність регуляторних принципів є результатом багатосторонніх міждержавних угод та домовленостей.

Важливу роль у цьому процесі відіграє регіональна економічна інтеграція, успішними прикладами якої є Європейський Союз (ЕС), Північноамериканська зона вільної торгівлі між США, Канадою та Мексикою (НАФТА), Південно-американський ринок, що об'єднує Аргентину, Бразилію, Уругвай, Парагвай (МЕРКОСУР), Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН). Особливу роль під час регулювання нетарифних бар'єрів, спрощення технічних і регуляторних обмежень відіграють також міжнародні організації, зокрема Світова організація торгівлі (СОТ). Основними документами СОТ щодо усунення нетарифних бар'єрів є Угода про технічні бар'єри в торгівлі (Токійський раунд) та Угода про санітарні та фітосанітарні заходи (Уругвайський раунд). Закликаючи використовувати міжнародні стандарти, СОТ визнає право країн вста-

новлювати технічні регламенти, стандарти і процедури, які покликані гарантувати безпеку та здоров'я громадян, навколишнього середовища та економіки загалом, однак наголошує, що норми та стандарти, процес тестування та сертифікація не повинні створювати зайвих перешкод у торгівлі.

Висновки

Головними проблемами інституційного та нормативно-правового забезпечення зовнішньоторговельної безпеки України є недостатньо ефективне правове поле та неузгодженість законодавства України і ЄС у зовнішньоторговельній сфері, інституційні бар'єри, які призводять до монополізації, лобіювання та інших проблем «інституційного поля», а також недосконалість інституційна інфраструктура забезпечення ефективного зовнішньоторговельного співробітництва нашої держави.

Удосконалення системи інституційного забезпечення та нормативно-правового поля зовнішньоторговельної безпеки України повинні орієнтуватися на подолання інституційних проблем, які знижують ефективність господарюючих суб'єктів у сфері зовнішньої торгівлі через нарощування їх трансакційних витрат (через контрабанду, ілєгалізацію експортно-імпорتنних операцій і прикордонної торгівлі, корупцію при перетині кордону тощо, які тягнуть за собою додаткові витрати на безпеку та операційну діяльність), інтеграцію нашої держави у світовий соціально-економічний простір і підвищення стабільності та сприятливості вітчизняного законодавства для розвитку відповідних зовнішньоторговельних зв'язків і відносин.

Список використаних джерел

1. Сухоруков А.І. Національна економічна безпека: Навч. посібник / А.І. Сухоруков, С.З. Мошенський, О.М. Петрук; за ред. д.е.н., проф., заслуженого економіста України А.І. Сухорукова. – Житомир: ПП «Рута», 2010. – 384 с.
2. Закон України від 10.11.94 №237 «Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами» // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

3. Панченко В., Аврамченко К., Філіпчук В. та інші. Вплив створення зони вільної торгівлі з ЄС на економіку України. Аналітичне дослідження. – Київ, 2013.

4. Проект Національної стратегії розвитку експорту України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/zed/strategy/ukr/4589.html>

5. Полтерович В.М. Институциональные ловушки и экономические реформы / В.М. Полтерович // Экономика и математические методы. – 1999. – Т. 35. – Вып. 2. – С. 1–37.

6. Сухарев М.В. Социальные антиинституты / М.В. Сухарев // Экономическая социология / Электронный журнал. – 2004. – Т. 5. – №5. – С. 63–73.

7. Балацкий Е. Мутация и мимикрия экономических институтов / Е. Балацкий [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kapital-rus.ru/index.php/articles/article/176728>.

8. Заславская Т.И. Современное российское общество: Социальный механизм трансформации / Т.И. Заславская. – М.: Дело, 2004. – 400 с.

9. Манохина Н. Феномен институционального вакуума: сущность, причины возникновения и диагностика // Н. Манохина // Психология и экономика. – 2008. – Т. 1. – №1–2. – С. 140–145.

10. Петросян Д. Институциональные патологии национальной экономики / Д. Петросян [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.auditfin.com/fin/2007/2/Petrosian/Petrosian%20.pdf.

11. Гриценко А. Институциональная архитектура: предмет, основные законы, методология / А. Гриценко // Научные труды Дон НТУ. Серия: экономическая. – 2006. – Вып. 103–1. – С. 31–37.

12. Голян В. Институциональные разрывы земельной реформы в Украине / В. Голян // Економіст. – 2012. – №3. – С. 7–11.

13. Система економічної безпеки держави [Текст] / Під заг. ред. д.е.н., проф., заслуженого економіста України А. Сухорукова // Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України. – К.: ВД «Стилос», 2009. – 685 с.

14. Глобальний конкурентний простір: [монографія] / О.Г. Білорус, Ю.М. Пахомов, І.Ю. Гузенко, О.К. Скаленко, О.В. Гаврилюк; Київ: нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України, Міжнар. асоц. «Україна – Рим. клуб, Міжнар. ін-т глобалістики. – К., 2007. – 680 с.

УДК 338.124.4:336.717.18

В.О. ТКАЧУК,
здобувач, Академія фінансового управління

Особливості кризи ліквідності в банківському секторі України у 2014 році

Криза ліквідності є різновидом банківської кризи. У загальному плані криза ліквідності – це така ситуація, коли велика кількість вкладників банку вимагають зняття більшості заощаджень, ніж зазвичай для задоволення нормальних потреб, і банки змушені замінювати вилучення коштів, позичаючи ресурси за підвищеною відсотковою ставкою. Криза ліквідності, як правило, непередбачувана і дуже часто може бути обумовлена відсутністю впевненості громадських кіл у конкретному банку або несподіваною потребою клієнтів банку у готівкових коштах не для споживання, а для альтернативного заощадження. Криза ліквідності може зрештою призвести до «набігу на банк» і навіть до неплатоспроможності банку.

Ключові слова: ризик ліквідності, криза ліквідності, фінансова стійкість банку, подолання кризи у банківському секторі.

В.А. ТКАЧУК,
соискатель, Академия финансового управления

Особенности кризиса ликвидности в банковском секторе Украины в 2014 году

Кризис ликвидности является разновидностью банковского кризиса. В общем плане кризис ликвидности – это такая ситуация, когда большое количество вкладчиков банка требуют снятия большинства сбережений, чем обычно